

**HIILIS RÄIKÖ HOONEEIE,
RUTTAS RÄIKKÖ KAMBERISSE**
Helkavirsien vironnoksien vertailua

Kandidaatintutkielma
Anniina Henttonen
Suomen kieli
Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto
Toukokuu 2018

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Tekijä – Author Anniina Henttonen	
Työn nimi – Title Hiilis Räikkö hooneeie, ruttas Räikkö kamberisse – Helkavirsien vironnoksien vertailua	
Oppiaine – Subject Suomen kieli	Työn laji – Level Kandidaatintutkielma
Aika – Month and year Toukokuu 2018	Sivumäärä – Number of pages 20 + liitteet
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tässä kandidaatintutkielmassa tarkastelen Eino Leinon Helkavirsien vironnoksia. Tarkastelen runomittaa, sanastoa ja alkusointuja sekä alkuperäisissä suomenkielisissä runoissa että niiden vironkielisissä käännöksissä. Runot ovat kääntäneet Annist August ja Villem Ridala.</p> <p>Teoreettisena viitekehystenä käytän runokäännösteoriaa. Aihe on kiinnostava kulttuurihistorian kannalta, sillä Suomen ja Viron kirjallisuuden yhteys on merkittävä.</p> <p>Tutkimuskysymyksiäni koskevat kolmea pääseikkaa, joita tutkimuksessani tarkastelen. Tutkimuksen päämääränä on vastata seuraaviin kysymyksiin:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Säilyykö runojen kalevalamitta? 2. Millaista sanastoa käännöksissä esiintyy? 3. Siirtävätkö kääntäjät alkusoinnut käännökseen? 4. Miten kääntäjien versiot eroavat toisistaan? <p>Nämä kysymykset valikoituivat tutkimuskysymyksiksi, koska alkusointua ja runomittaa pidetään kalevalaisen runon tunnusomaisina piirteinä ja hyvin tärkeinä runojen olemuksen kannalta. Lisäksi sanasto on kiinnostava tutkimuskohde, sillä alkutekstissä esiintyy runsaasti kalevalaisia sanoja, joista moni on käytössä esimerkiksi suomen murteissa. On kiinnostavaa selvittää, käyttävätkö kääntäjät viron yleiskielen sanoja tai esimerkiksi murteellisia sanoja.</p> <p>Vertailen alkutekstissä esiintyvien runokielen piirteitä käännöksiin ja tarkastelen, miten kääntäjät siirtävät runomittaa viron kielelle. Sanaston tutkimuksessa käytän apuna Kalevalan sanat –sanakirjaa ja selvitän, millaisia sanavalintoja kääntäjät tekevät varsinkin epätavallisempien ja murteellisten sanojen kääntämisessä. Alkusointuja tutkin vertailemalla niiden määrää alkutekstissä ja käännöksessä.</p> <p>Ridalan käännös vaikuttaa tavoittelevan virolaista lukijaa siinä missä Annistin käännös on kiinnostava näytös siitä, miten suomalaista kansanrunoutta voi kääntää viron kielelle niin, että se siirtyy viron kielelle lähes niin tarkasti kuin mahdollista.</p>	
Asiasanat – Keywords suomen kieli, viron kieli, lyriikka, kääntäminen	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 TEORIA JA AIEMPI TUTKIMUS	3
2.1 Aiempi tutkimus	3
2.2 Runouden kääntäminen.....	4
2.3 Eino Leino ja kääntäjät	6
3 AINEISTO, TOTEUTUS JA ANALYYSI	9
3.1 Runomitta	9
3.2 Sanasto	13
3.3 Alkusointu.....	15
4 PÄÄTÄNTÖ	16
LÄHTEET	20
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Tässä työssä tarkastelen sitä, miten mitallista runoutta käännetään suomesta viroksi. Tutkimukseni aineistona käytän Eino Leinin *Helkavirsien* (1903) kolmea runoa. Runojen kääntäjät ovat August Annist ja Villem Grünthal-Ridala, jotka käänsivät *Helkavirsiä*-teoksen viroksi 1920-luvun alkuvuosina. Annistin *Helkalaulud* kustansi Kirjanduse seltsi koolikirjanduse toimkond ja se on painettu Tartossa vuonna 1922. Ridalan *Pühad laulud* toimitti KOOL’i kirjastus Tallinnassa 1922 (Olesk 2012: 242). Ensimmäiset viisitoista Ridalan kääntämää runoa *Helkavirsistä* julkaistiin jo 1921 *Postimees*-lehdessä (Järv 1985: 358). Käännökset ovat toisistaan riippumattomia. Käytän esimerkeissä kääntäjistä lyhenteitä AA (Annist August) ja VR (Villem Ridala) sekä runoista lyhenteitä RR (*Räikkö Räähkä*), TT (*Tyyrin tytti*) ja K (*Kaleva*). Alkuperäiset suomenkieliset runot ovat liitteessä 1, Ridalan runokäännökset liitteessä 2 ja Annistin käännökset liitteessä 3.

Kirjan kääntäminen kahdesti kertoo siitä, että suomalaisen runouden kääntämistä viron kielelle pidettiin tärkeänä. Suomen ja Viron kirjallisuuden yhteys on merkittävä. Sodan aikana kirjallisuus oli oikeastaan ainoa yhteys Suomen ja Viron välillä. (Salokannel 1998: 9). Lisäksi monet virolaiset olivat kiinnostuneet suomalaisesta kirjallisuudesta esimerkiksi *Kalevalan* vuoksi. *Kalevala* innoitti kirjoittamaan Viron oman kansalliseepoksen *Kalevipoegin* (Olesk 2012: 234). Molemmat kääntäjät olivat suomalaiseen kirjallisuuteen perehtyneitä ja käänsivät paljon suomalaista kirjallisuutta. Tästä syystä näen kääntäjät merkittävinä Suomen ja Viron suhteen kannalta. Heitä ei ole kuitenkaan juuri tehty tunnetuksi Suomessa. Tutkimukseni aihe on siksi perusteltu. Pidän vanhaa suomalaista runoutta kiinnostavana ja sen kääntäminen toisille kielille on mielestäni ollut tärkeää.

Kääntämisen tapoja on paljon eikä voida sanoa, mikä tapa on milloinkin oikea. Tarkoitus on välittää teksti vironkieliselle lukijalle alkuperäistekstiä kunnioittaen. Kääntäjän tekemiin ratkaisuihin ja tulkintoihin vaikuttavat kääntäjän oma näkemys kääntämisestä, muiden odotukset ja ajan käsitykset hyvästä käännöksestä. Kääntäjältä saatetaan odottaa esimerkiksi uskollisuutta alkuperäiselle tekstile tai esikuvista irtautumista. (Paloposki 2002: 367–368.) Käsitykset hyvästä käännöksestä muuttuvat ja ne osaltaan vaikuttavat kääntäjän tekemiin ratkaisuihin.

Koska vironnokset julkaistiin 1920-luvun alussa, täytyy ottaa huomioon ajan käsitykset hyvästä kääntämisestä. Millaista käännöstä pidettiin hyvänä käännöksenä 1920-luvulla? Käännöksissä on kautta aikain arvostettu tarkkuutta merkityssisällön suhteen (Lefevere 1975: 27)

Hyvään käännökseen liittyy myös se, että kääntäjä onnistuu tavoittamaan alkuperäistekstin tyylin ja tuomaan sen toiselle kielelle tulokielen keinoin. (Gielen 2013: 43). Käännöksissä näkyvät sekä ajan ihanteet että kääntäjien omat käsitykset hyvästä runokäännöksestä.

Kaikki Helkavirsien runot ovat kalevalamittaisia. Kalevalamitta on tavujen pituuteen perustuva runomitta (Ahlqvist 1877: 129). Kalevalamittainen säe on tyypillisesti kahdeksantavuinen ja siinä on neljä runojalkaa. Runojalka koostuu painollisesta ja painottomasta tavusta (Genetz 1881: 71). Koska kalevalamittaisia runoja on tarkoitus laulaa, täytyy runojalan alussa olla venytyskelpoinen tavu. Kalevalamitan syntymisen aikaan tällaisia venytyskelpoisia tavuja olivat kaikki muut paitsi lyhyt pääpainollinen. (Ravila 1935: 36–40). Runomitan nousussa voi olla kaikkia muita tavuja paitsi lyhyt ensitavu eli pääpainollinen tavu. Runojalan laskussa käytetään kaikkia muita tavuja paitsi pitkää pääpainollista tavua. Tämä kalevalamitan pääsääntö ei koske ensimmäistä runojalkaa. (Ravila 1935: 36.) Pitkiä tavuja ovat ne, joissa on useampi kuin yksi vokaali, tai joiden lyhyen vokaalin jälkeen seuraa vähintään kaksi konsonanttia. Muut tavut ovat lyhyitä. (Ahlqvist 1877: 129).

Tutkimuskysymyksiksi koskevat runomittaa, alkusointuja sekä sanastoa:

1. Säilyykö runojen kalevalamitta?
2. Millaista sanastoa käännöksissä esiintyy?
3. Ovatko kääntäjät onnistuneet siirtämään alkuperäisen kaltaiset alkusoinnut käännöksiin?
4. Miten kääntäjien versiot eroavat toisistaan?

Nämä kysymykset valikoituivat tutkimuskysymyksiksi, koska alkusointua ja runomittaa pidetään kalevalaisen runon tunnusomaisina piirteinä ja hyvin tärkeinä runojen olemuksen kannalta. Lisäksi sanasto on kiinnostava tutkimuskohde, sillä alkutekstissä esiintyy runsaasti kalevalaisia sanoja, joista moni on käytössä esimerkiksi suomen murteissa. On kiinnostavaa selvittää, käyttävätkö kääntäjät viron yleiskielen sanoja vai esimerkiksi murteellisia sanoja. Kunkin aiheen yhteydessä aion käsitellä myös sitä, mitä erilaisia ratkaisuja kääntäjät ovat tehneet ja mistä kääntäjien ratkaisut kertovat.

Hypoteesini on, että kääntäjät joutuvat toisinaan poikkeamaan runomitasta, koska sitä ei ole aina mahdollista siirtää viron kieleen erilaisten kielen piirteiden takia. Kieliopillisista syistä ei ole välttämättä mahdollista löytää vironkielistä sanaa, joka sopii runomitaa. Oletan, että kääntäjät pyrkivät käyttämään viron kieliopin kannalta oikeita muotoja.

2 TEORIA JA AIEMPI TUTKIMUS

2.1 Aiempi tutkimus

Pentti Leino on tutkinut suomen kielen metriikkaa. Leino esittää kalevalamitan tavuille kolme kategoriaa. Vahvoina tavuina pidetään tavuja, jotka ovat sekä pääpainollisia että pitkiä, heikkoja ovat lyhyet pääpainolliset tavut. Kolmas kategoria on neutraali, johon kuuluvat pääpainottomat tavut. Vahvat tavut ovat runojalan alussa ja heikot runojalan lopussa esiintyviä. Neutraalin tavun paikka on vapaa. (Leino, 1982: 47.) Runomitta syntyy johonkin kieleen ja siten kuuluu kiinteästi siihen kieleen. (Ravila 1935: 35–36.) Voi olla haasteellista kääntää mitalista runoutta onnistuneesti, jos runomitta jo edellyttää joitain kielen rakenteita. Viron kielelle kääntämistä varmasti helpottaa se, että Viron kansalliseepoksen *Kalevipoegin* runomitta *regivärss* muistuttaa hyvin paljon kalevalamittaa, lukuunottamatta runojalan alkuun osuvia lyhyitä ja runojalan loppuun laskevia pitkiä tavuja (1).

- (1) ”Istus **m**ere kalda ääres
Kalevide **n**oorem poega
Vaatas laente lustimängi”
(Kreutzwald 1862: 31)

Runoilijoilla on erilaisia tyylejä noudattaa runomittaa. Poikkeamat, esimerkiksi kalevalamitan tapauksessa yhdeksäntavuiset säkeet, eivät siis ole hätäkeinoja, joihin runoilija joutuu toisinaan turvautumaan, vaan kyse on kunkin runoilijan tyyllillisistä keinoista. (Leino 1982: 249.) Runomitasta voi myös tarkoituksella poiketa eivätkä kaikki runoilijat noudata mittaa tiukasti. Toisaalta jotkut runoilijat noudattavat mittaa erittäin tarkasti. Runoilija, joka noudattaa mittaa hyvin tarkasti, voi antaa mitan vaikuttaa kieleen voimakkaastikin esimerkiksi venyttämällä kirjakielen asettamia rajoituksia. (Leino 1982: 249.)

Kalevalamittaisia runoja on käännetty monille kielille. Kaikki kääntäjät kohtaavat ongelmia, vaikka kääntämisen ongelmat ovat erilaisia riippuen lähtökielestä, tulokielestä ja niiden piirteistä. Suomi ja viro ovat sukukieliä, joten vironkääntäjien käännösongelmat eivät ole aivan samanlaisia kuin esimerkiksi ruotsinkääntäjien haasteet.

Runomitan noudattaminen voi toisinaan vaatia kirjakielen normeista poikkeamista. Runoissa käytettävä kieli on usein yleiskielen normien vastaista. Tällaista kieltä voidaan kutsua runokieleksi. Runomitan asettamat rajoitukset tekevät runokielestä sellaista kuin se on. (Leino 1982: 251.) Epätavalliset sanavalinnat liittyvät myös usein runomitan säilyttämiseen.

Katiliina Gielen tarkastelee väitöskirjassaan Marta Sillaotsin käännösrunoutta ja käsitteitä hyvästä kääntämisestä. Sillaots oli virolainen kirjailija ja kääntäjä 1920–1930-luvuilla (Gielen 2013: 38, 119). Sillaotsin mukaan hyvä kääntäjä onnistuu ilmaisemaan alkutekstin tärkeimmät tyylilliset piirteet käyttäen viron kielen keinoja sekä hyvää viron kieltä ja välttäen lainasanoja. (Gielen 2013: 43.)

2.2 Runouden kääntäminen

Mitallisen runouden kääntämisestä on tutkinut esimerkiksi André Lefevere. Kirjassa *Translating Poetry – Seven Strategies and a Blueprint* Lefevere selvittää Catulluksen runon LXIV englanniksi kääntämisen menetelmiä. Lefevere jakaa runon kääntämisen strategiat ryhmiin: 1) foneeminen käännös, 2) sanatarkka käännös 3) runomittakäännös, 4) runosta proosaksi –käännös, 5) riimikäännös ja 6) silosäekäännös. Näiden lisäksi Lefevere mainitsee kaksi tulkintakäännöstapaa: 7) versio ja 8) imitaatio. (Bassnett 1991: 101–102, Lefevere 1975.)

Arvioin näistä käännösstrategioista lähemmin niitä, joita August ja Ridala ovat nähdäkseni hyödyntäneet: foneeminen käännös, runomittakäännös ja riimikäännös. Kääntäjät käyttivät jossain määrin myös sanatarkan kääntämisen strategiaa, mutta jätin sen käsittelemättä tarkemmin, sillä en tutki runojen merkityssisältöä. Lefeveren mukaan monen käännöstavan ongelma on, että ne keskittyvät vain yhteen alkuperäistekstin tasoon ja jättävät muut huomiotta (Lefevere 1975: 95–98). Ridala ja Annist eivät ole turvautuneet vain yhteen käännösstrategiaan, vaan tehneet niiden välillä kompromisseja.

Koska Lefeveren tutkimus perustuu yhteen latinankieliseen runoon, strategiat ovat erilaisia kuin ne saattaisivat olla, jos tutkimus olisi suomenkielisestä runoudesta. Aineistoni runoissa on suomalaiselle kansanrunoudelle tyypillisesti runsaasti alkusointuja. Catulluksen runossa esiintyy sekä alku- että loppusointuja, joten riimikäännös nousee esiin Lefeveren tutkimuksessa. Vaikka Lefevere käsittelee lähinnä loppusointuja, alkusoinnut ovat käännösstrategioiden kannalta jokseenkin verrattavissa loppusointujen kääntämiseen.

Foneeminen käännös pyrkii äänteelliseen vastaavuuteen lähtötekstin kanssa. Käännös pyrkii seuraamaan alkutekstin äänteitä, rytmiä ja syntaksia. Lefeveren mukaan lopputulos on yleensä ymmärrettävä vain sellaisille lukijoille, jotka tuntevat alkutekstin. Kun kääntäjä asettaa tinkimättömästi äänteellisyyden vastaavuuden tärkeimmäksi tavoitteeksi, joutuu hän todennäköisesti käyttämään paljon harvinaisia ja vanhentuneita sanoja, ja siten vaatii lukijaa käyttämään sanakirjaa. (Lefevere 1975: 95.) Tämä käännösstrategia ei välttämättä ole suomesta

viroon kääntäessä aivan niin toivoton kuin Lefevere kuvaa, sillä lähisukukielinä suomella ja virolla on enemmän äänteellisiä yhtäläisyyksiä kuin englannilla ja latinalla.

Runomittakäännöksen tavoitteena on tuoda teksti toiselle kielelle mahdollisimman tarkasti alkuperäistä vastaavassa runomitassa. Tässäkin käännostavassa ongelmana on vain yhteen tekstin tasoon keskittyminen. Kuitenkin Lefevere mainitsee, että tämä strategia vaikuttaa tarjoavan helpon tavan pysyä uskollisena alkutekstille, sillä kääntäjä ei ole sitoutunut merkitykseen tai äänteisiin. (Lefevere 1975: 37.) Kuitenkin keskittymällä yhteen tekstin piirteeseen, kääntäjä tuhoaa alkutekstin tasapainon. (Lefevere 1975: 98).

Riimikääntäjä kohtaa ongelmia sekä riimien että mitan suhteen. Kääntäjä joutuu huomaamaan, että sointuvat sanat ovat usein hankalampia, kuin kääntäjä on odottanut. Kääntäjä ei sitoudu mittaan samalla tavalla kuin runomittakääntäjä, mutta huomaa pian, että vapaaehtoisen runomitan vaatimukset ovat ankarat. Mittakääntäjällä on sanojen suhteen paljon enemmän valinnanvaraa, sillä mittakäännöksessä ei tarvitse soinnuttaa sanoja. (Lefevere 1975: 49.) Kääntäjä joutuu uhraamaan monia tärkeitä alkutekstin piirteitä mitan ja riimien vaatimusten takia (Lefevere 1975: 98).

Runojen kääntämiseen liittyy haasteita niin käännostrategian valinnassa kuin odotusten täyttämisesäkin. Ravila pitää mahdottomana kääntää kalevalamittaista runoutta toiselle kielelle rikkomatta sen alkuperäistä olemusta (Ravila 1935: 36). Kalevalamitta on oleellinen osa runoa ja sen henkeä, ja siksi kalevalamittaisen runouden kääntämisessä pidettiin erityisen tärkeänä säilyttää runomitta.

Mitä erilaisempia lähtökieli ja tulokieli ovat, sitä vaikeampaa on tasapainotella kielten piirteiden välillä. Tavoitteena on välittää alkuteksti lukijalle mahdollisimman hyvin, ja toisinaan tämä vaatii kompromisseja. Teksti täytyy tuoda lukijalle ymmärrettäväksi ja samalla kunnioittaa alkuperäistekstiä. Joissain tapauksissa on välttämätöntä pysytellä alkutekstin suorassa kääntämisessä. Mitallisen runouden kohdalla tämä ongelma tulee usein vastaan tavumäärien vuoksi. Voi olla hankalaa keksiä tulokielestä sanaa, jossa on oikea määrä tavuja ja joka vastaisi alkuperäisessä tekstissä ollutta sanaa. Lefeveren kaikissa käännostrategioissa on ongelmia jonkin tekstin tason tuomisessa tulokielelle. Kääntäjän voi olla lähes mahdotonta saavuttaa kaikkia tekstin tasoja kohdekielellä alkuperäisen tekstin tavalla. Suomi ja viro ovat sukukieliä, joten niissä on paljon samankaltaisuuksia. Sekä suomen että viro sanajärjestys on melko vapaa ja erityisesti runoudessa sanajärjestyksen vapaus on tyypillistä (Leino 1982: 249).

Sukukielten välillä kääntämisen haasteet ovat erilaisia kuin ei-sukulaiskielten välisessä kääntämisessä. Suomessa ja virossa on äänteellisesti sekä kieliopillisesti paljon yhteistä ja sano-

jen tavuttaminen on suurelta osin samankaltaista. On haasteellista kääntää kalevalamittaista runoutta viroksi niin, että runojalan nousuun ei tule pääpainollista lyhyttä tavua (Olesk 2012: 235).

2.3 Eino Leino ja kääntäjät

Eino Leino (s. 1878) oli suomalainen runoilija, joka uudisti suomalaista runoutta ja runokieltä ja siten vaikutti merkittävästi suomalaiseen runouteen. (Laitinen 1991: 258). Elinaikanaan Leino ei ollut Suomessa yhtä arvostettu kuin nykyään. Sen vuoksi hän koki kaipuuta Viroon, jossa hänet otettiin paremmin vastaan. Myöhemmin Leinosta on tullut yksi Suomen tunnetuimmista runoilijoista, jonka työstä on tullut merkittävä osa suomalaisuutta. (Nevala 1998, Mäkelä 1997: 236.)

Leino oli kiinnostunut kalevalaisista aiheista. Hän myös loi uusia hahmoja ja myyttejä. (Laitinen 1991: 258–260). Vuonna 1903 julkaistu *Helkavirret* heijastavat kalevalaisuuden lisäksi antiikin myyttien aiheita. Niitä voi pitää myyteinä ihmisten suurista ongelmista. Kaikki *Helkavirsien* runot voi nähdä jonkin antiikin myytin tai kristillisen legendan heijastumana. (Oksala 1986: 86–87.) Leino kirjoitti *Helkavirsiä* kalevalamittaan, koska ne ovat suomalaiskansallisia taruja ja myyttejä. Leino ehti elämänsä aikana julkaista 32 runoteoksen lisäksi näytelmiä, proosateoksia ja käännöksiä, esimerkiksi Danten *Jumalainen näytelmä* (Nevala, 1998). Leino ehti julkaista kaksi sarjaa *Helkavirsiä*, mutta hän oli aikeissa julkaista myös kolmannen, jonka oli tarkoitus olla virolaisaiheinen runokokoelma. Leino kertoi aikeestaan vielä vuotta ennen kuolemaansa tavatessaan August Annistin. Leino uskoi virolaisessa kansanrunoudessa ja mytologiassa olevan riittävästi ainesta kolmansiin *Helkavirsiin*. (Lilja 1992: 89–91).

Villem Grünthal-Ridala (s. 1885) ja August Annist (s. 1899) olivat suomen kielen ja kansanrunouden tuntijoita. Sekä Ridala että Annist käänsivät suomenkielistä kirjallisuutta. Kalevalamittaisen runouden viroittaminen oli aiemmin ollut ongelmallista, sillä runomittaa oli vaikea kääntää viroon kielelle niin, että lyhyt pääpainollinen tavu ei osu runojalan alkuun. Ridala oli ensimmäinen kalevalamittaisten runojen viroittaja, joka onnistui siirtämään kalevalamittaan viroon kieleen. (Olesk 2012: 233–236). Kumpikaan kääntäjistä ei ole koskaan tullut erityisen tunnetuksi Suomessa. Annistin työskentely taukosi kuudeksi vuodeksi, kun hänet vangittiin neuvostovallan vihollisena vuonna 1945 ja hänet unohdettiin pitkäksi aikaa sekä Suomessa että Virossa. Samalla suurin osa Annistin tuotannosta julistettiin kielletyksi. (Olesk 2012: 236.) Ridala oli Suomessa jonkin verran tunnettu kielitieteilijänä, mutta runoilijana ja suomalaisen

kirjallisuuden kääntäjänä hän jäi melko tuntemattomaksi. Ainakaan vielä 1980-luvulla ei vielä ollut tutkimuksia, jotka selvittäisivät paremmin kielitieteilijänä tunnetun Ridalan merkitystä Suomen kulttuurihistoriassa. (Järv 1985: 361.)

Virolaiset ja suomalaiset perustivat Tartossa suomenmielisen Virolaisten ylioppilaiden seura *Veljeston*. Annist opiskeli Helsingin yliopistossa 1925–1925. Annistin sanotaan olleen vaativa käännösten suhteen. Annist ei ollut aivan tyytyväinen Ridalan aiempaan käännökseen Kalevalan Kullervo-episodista (Olesk 2012: 235–237). Vaativuuteen viittaa myös se, että Annist muokkasi käännöstään *Helkavirsistä* vielä ensimmäisen painoksen jälkeen. Muokkaukset näkyvät ainakin Eino Leinon vironkielisiä runoja sisältävässä kirjassa *Kaunimad laulud*, jossa on muutaman eri kääntäjän vironkielisiä Leinon runoja. Annist on vironkielisiä useimmat näistä runoista (Leino 1972). Hän korjasi myös käännöksensä *Kalevalasta* vuonna 1955 poistamalla siitä fennismejä ja tekemällä siitä siten luettavamman (Salokannel 1998: 44). Tämä osaltaan kertoo siitä, että Annist oli innokas suomalaisen kirjallisuuden kääntäjä.

Annistia on myös luonnehdittu erityisen päteväksi suomen kielen tuntijaksi. Annistin kääntämää Kalevalaa on myös keuhuttu hyväksi kokonaisuudeksi ja parhaaksi Kalevalan käännökseksi. Annist toi suomalaista kirjallisuutta tunnetummaksi Virossa. Annist oli myös Viron kansalliseepoksen *Kalevipoegin* tutkija. (Olesk 2012: 233–236, Salokannel 1998: 72.)

Ridala oli Helsingin yliopiston viron kielen ja kirjallisuuden lehtori vuodesta 1923 kuolemaansa saakka. Hän opiskeli Helsingin yliopistossa vuosina 1905–1909. (Järv 1985: 358). Eino Leinon *Helkavirsistä*-teoksen Ridala käänsi 1920-luvun alussa. Ridala käänsi myös Kalevalan kokonaan, mutta käännöstä ei koskaan julkaistu. (Järv 1985: 359.)

Ridala edusti Noor-Eesti -nimistä kirjallista liikettä (Järv 1985: 359). Noor-Eestin kannattajat pitivät suomalaista ja skandinaavista kulttuuria hyvänä vastapainona Virossa voimistuvalle saksalaiselle ja venäläiselle vaikutukselle. (Olesk 2012: 237). Saksan vaikutus näkyi esimerkiksi viron sanajärjestyksessä. Esimerkiksi vanhemmassa kirjakielissä verbi oli tapana laittaa lauseen loppuun. Uudemman kirjakielen sanajärjestys nojaa enemmän suomeen. Saksa sekä venäjä ovat vaikuttaneet viron kieleen niin, että sanojen pääpaino voi olla sanassa ensimmäistä tavua kauempana. (Kettunen 1926: 45–46.) Noor-Eestin suuntaus nojautui suomeen viron kirjakielen kehityksessä. Tarkoitus oli lisätä sanastoa. Noor-Eestin vaikutuksesta otettiin käyttöön lainasanoja viron murteista, joista moni on lähellä suomea. (Kettunen 1926: 48). Noor-Eestin kannattajat suosivat monikon *i*-vartaloisia muotoja, välttelivät monikon partitiivin *-sid-*päätettä sekä *-sse*-loppuisia illatiiveja (Ruoppila, 1985: 98). Runokäännöksissä Ridalan Noor-Eesti-taustan voisi ajatella näkyvän esimerkiksi niin, että Ridala käyttää suomen kielestä lainattuja sanoja, jotka olivat vielä käännöksen aikaan viron kielessä melko uusia.

Tarkastelen runoja vertailemalla käännöksiä alkutekstiin sekä käännöksiä toisiinsa. Tarkistan runojen kalevalamitan ja listaan ne säkeet, joissa on jokin runomitan poikkeama. Etsin saman säkeen toisen kääntäjän runosta ja alkutekstistä ja vertailen, millä tavalla toinen kääntäjä on vironnut saman säkeen. Lisäksi lasken runojen alkusoinnut ja vertailen, onko jommallakummalla kääntäjällä enemmän alkusoinnutettuja säkeitä. Sanastoa tutkin etsimällä joitakin mielestäni poikkeuksellisia sanoja alkutekstistä ja vertailemalla niitä vironkielisiin käännöksiin.

3 AINEISTO, TOTEUTUS JA ANALYYSI

Aineistonani käytän Eino Leinon *Helkavirsiä*-teoksen runoja ja niiden vironkielisiä käännöksiä. Valitsin aineistoksi kolme runoa, jotka totesin sopiviksi vertailuun runokokoelman luettuani. Valitsemani runot ovat *Tyyrin tytti*, *Kaleva* ja *Räikkö räähkä*. *Helkavirsistä* on tehty kaksi vironkielistä käännöstä. Kääntäjät ovat Villem Ridala ja Annist August. Käännökset julkaistiin 1920-luvun alussa.

Vertailen runoja toisiinsa sekä alkuperäistekstiin. Keskityn tutkielmassa runojen runomittaan, alkusointuihin ja sanastoon. En tarkastele runojen kertomaa tarinaa tai sen muuttumista. Tarkoitus on selvittää, millaisia ratkaisuja kääntäjät ovat tehneet mitan, sanaston ja alkusointujen suhteen virontaessaan runoja. Teen vertailun tarkistamalla kaikkien runojen runomitan ja vertailen kääntäjien keinoja Siinä tapauksessa, että runomitta rikkoutuu, pyrin arvioimaan sen syitä. Tarkastelen myös alkusointua ja sitä, miten kääntäjät ovat siirtäneet alkusoinnut viron kieleen.

Analysoin tässä luvussa aineistosta esiin nousevia seikkoja runomitan, sanaston sekä alkusointujen kannalta. Vertailen suomenkielistä tekstiä ja vironkielisiä käännöksiä toisiinsa. Vertailen keinoja, joiden avulla kääntäjät säilyttävät runomitan sekä runokielen kääntämisen tapoja. Tarkastelen myös runoissa esiintyvän sanaston erityispiirteitä. Jotkin kohdat koskevat sekä runomittaa että sanastoa tai sekä sanastoa että alkusointua. Ratkaisen tapauskohtaisesti, missä alaluvussa käsittelen kohdan. Runomitan rikkovan tavun tai alkusoinnun merkitsen esimerkeissä tummentamalla sanan.

3.1 Runomitta

Runollisessa kielessä esiintyy usein keinoja, joilla kirjoittaja lisää tai vähentää tavumäärää. Tällaisia keinoja tarvitaan silloin kun runomitta asettaa vaatimuksia tavumäärälle. Kalevalamittaisessa runoudessa on yleisempää käyttää tavulukua lisääviä muotoja kuin lyhentymämuotoja (Leino 1982: 251–257). Tässä selvitän, millaisia muotoja viron kielessä käytetään lisäämään ja vähentämään tavulukua. Loppuheitto on runokielessä yleinen keino vähentää tavujen määrää. Pentti Leino esittää tutkimuksessaan säännön, joka pätee suurimpaan osaan loppuheitoista: ”*Sanan loppuvokaali voi kadota, jos seuraava sana alkaa vokaalilla tai konsonantilla, joka on sama kuin loppuvokaalia edeltävä konsonantti. Loppuheitto on osoitettava heittomerkillä.*” (Leino 1982: 251.)

Loppuheitto on hyvin yleinen poikkeama monessa runomittasysteemissä, mutta kalevalamitassa epätavallinen. Säännön mukaisia loppuheittoja löytyy aineistosta kaksi (2). Viron yleiskielessä monesta sanasta on kadonnut loppuvokaali. (Kettunen 1926: 22–23.) Sanoissa *kuld* ja *poeg* (3) on loppuheitto. Toisessa tavanomaisessa loppuheittotapauksessa sananloppuinen *i* katoaa *s:n* jäljestä. Tällainen loppuheitto on yleisin mainitun säännön ulkopuolelle jäävistä loppuheitoista. (Leino 1982: 251.) Aineiston suomenkielisissä runoissa tällaisia loppuheittoja on kaksi (4). Tällaista loppuheittoa ei tarvitse merkitä heittomerkillä. Ilman loppuheittoa säkeet olisivat yhdeksäntävuotuisia, mutta muuten runomitan mukaisia.

- (2) **jonk'** oli kanssa karkeloinut (TT)
Tuop' on kiekui kirkon kukko (K)
- (3) too oli **kuld** kirikuteele (AA, TT)
Räigö **poeg** läve lähedal (VR, RR)
- (4) **Yks** on pirtti polttamatta (RR)
telkes ukset, sulki salvat (RR)

Annistin käänöksissä esiintyy useita tapauksia, joissa tavulukua lisätään heittomerkillä vokaalien välissä (5). Ridalan käänöksissä heittomerkkejä ei esiinny lainkaan. Ridalan käänöksissä on kuitenkin kohtia, joissa tavurajan voi ajatella samaan tapaan vokaalien väliin (6). Viron sanoissa ei ole pitkiä vokaaleja ensitavun jälkeen (Kettunen 1926: 23). Kääntäjät ovat kuitenkin käyttäneet ylimääräistä pitkää vokaalia. Ilman tavurajaa runomitta rikkoutuu ja säkeen laulusävel muuttuu. Säkeen laulettuun sävelen voi kuvitella samanlaiseksi heittomerkestä riippumatta, mutta heittomerkki tekee selvemmäksi, miten säe on tarkoitus laulaa. Ridala jättää tämän lukijan itse huomattavaksi. Kääntäjä on voinut ajatella, että tavuraja on lukijalle selvä, sillä pitkiä vokaaleja ei yleensä esiinny ensitavun jälkeen. Annist yhdistää tässä foneemisen käänöksen ja runomittakäänöksen, Ridala taas kääntää runomitan mukaan.

- (5) **kui** sai **kuubi** valmi'iksi (AA, TT)
Vastas vande'e-alune (AA, K)
- (6) Hiie kingu voodeella (VR, K)
Naine, anna andeeksi (VR, RR)

Sanat *Reti* ja *kuke* (7) ovat genetiivimuotoisia. Sanojen lyhyet ensitavut rikkovat runomitan sattuessaan runojalan alkuun. Perusmuodoissaan *Retti* ja *kukke* ne eivät rikkoisi runomittaa. Kääntäjän on joko rikottava runomittaa, käytettävä väärää sijamuotoa tai keksittävä kokonaan toinen sana, jossa ei ole samaa ongelmaa. Kääntäjä on runomitan ja kielellisen tarkkuuden ristiriidassa. Annistin käyttämä sana *raisa* (8) (suom. *roisto*, SVS = Suomi-viro-suursanakirja) pysyy genetiivimuodossaan samana. Annist myös muuttaa säkeen imperfektiin,

jolloin kaksitavuinen *olla*-verbin imperfektimuoto estää *räik*- ja *rai*-tavujen asettumisen runojalan loppuun.

Annist on saanut säkeen (10) sopimaan runomittaan, koska on jättänyt kokonaan pois genetiivimuotoa vaativan sanan *mies* (*mees*, gen. *mehe*, SVS). Annist on korvannut sanan *mieli*-sanana genetiivimuodolla (*meel*, gen. *meeli*, SVS). Vaikka runomitan rikkovan *mehe*-sanana ensitavu pitäisi lausua lyhyenä, säettä laulaessa sanan ensitavu pyrkii venymään (9).

- (7) see on sauna Rägö **Reti** (VR, RR)
 kuulis **kuke** kirkavada (AA, K)
 (8) see oli onni Rääkkö raisa. (AA, RR)
 (9) süda keerdus sünga **mehe** (VR, RR)
 (10) Süda kiskus, **meeli** süngus (AA, RR)

Yksi *Tyyrin tytön* (11) säe on jaettu kahdelle riville niin, että ensimmäinen runojalka on kokonaan omalla rivillään ja toinen runojalka tulee eri säkeeseen. Ridala on lisännyt käännökseen ylimääräisen säkeen, kun taas Annist on muuttanut säkeen tavalliseksi, joskin yhdeksäntavuiseksi säkeeksi. Ridalan käännöksessä saman kohdan rytmi on erilainen, sillä säkeen keskellä on piste. Annist on mahdollisesti tavoitellut myös tässä kohdassa kalevalamitan täydellisyyttä alkuperäistekstissä olevasta poikkeamasta huolimatta. Suomenkielinen säe sekä Ridalan säkeet täyttävät runomitan vaatimukset, kun säkeen puolikkaat yhdistetään. Annist ei ehkä pitänyt säettä oikeanlaisena kalevalamittaisena säkeenä siinä olevan poikkeaman vuoksi. Annist on mieluummin esittänyt säkeen yhtenä täydellisenä kalevalamittaisena säkeenä. Lefeveren mukaan kääntäjä, joka pyrkii kirjaimelliseen käännökseen, saattaa haluta parannella tekstiä (Lefevere 1975).

- (11) Tuo oli tyhjä Tyyrin tyttö
 kulki Herran huonehesen
ilman kukkaa. –
Impi rukka
 istui itkien aholla. (TT)
- See oli kehva Tüüri Tüdruk,
 läksi Issanda kodaje
lilleta.
Kabune vaene
 istus nuttes nurmikulle. (VR, TT)
- Too oli tühja Tyyri tütter
 astus Herra hoone'este,
Ei olnud lilli ainumatki. –
 Istus metsas, itkus metsas. (AA, TT)

Suomen kielessä monet jälkitavujen pitkät vokaalit ovat seurausta vokaalienvälisen *h*:n katoamisesta. Vokaalienvälinen *h* esiintyy enää lähinnä runokielessä. (Leino 1982: 257.) Kalevalamittaisessa runoudessa se on tavallinen ilmiö, mutta viron kielessä ilmiötä ei ole. Kääntäjät ovat tällaisissa kohdissa joutuneet keksimään eri keinoja lisätä tavulukua.

Aineiston suomenkielisissä runoissa esiintyy usein preesensin yksikön 3. persoonan päätte *-vi* (12). Päätettä voi käyttää vähintään kaksitavuisissa verbeissä (Leino 1982: 258). Viron kielelle tällainen muoto ei ole tyypillinen, joten kääntäjät ovat keksineet sanoille viron kieleen sopivia päätteitä. Kääntäjät käyttävät esimerkiksi *-kse*-päätettä (13), joka esiintyy joissakin viron yleiskielen kielen sanoissa, esimerkiksi *kuulatakse* (EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat). Päätte ei kuitenkaan ole tavanomainen vironkielisissä sanoissa. Alkutekstissä on kahdeksan *-vi*-päätteistä sanaa. Ridala on kääntänyt nämä sanat seitsemässä säkeessä *-kse*-päätteellä. Kerran kääntäjät käyttävät *-si*-päätteistä muotoa (14). *Sõnusi* tai *sõnasi* voi olla vakiintuneempi runollinen muoto, koska molemmat kääntäjät käyttävät sitä. Annist käyttää muitakin päätteitä. Annistin käyttämät päätteet mukailevat viron persoonamuotoja. Monikollisissa säkeissä Annist käyttää tavallista verbin kolmannen persoonan muotoa (15). Yksiköllisissä säkeissä Annist käyttää *-bi*-päätettä (16). Virossa verbin yksikön kolmannen persoonan päätte on *-b* (esimerkiksi *tuleb*, suom. tulee SVS). Muoto on myös verrattavissa suomen *-pi*-päätteeseen, jonka voi liittää preesensin 3. persoonan muotoon (Leino 1982: 258).

(12) ometassa ompelevi,

Kuka Tuhkimo tulevi (TT)

(13) kaelekse, kuulatakse (VR, RR)
vaatelekse, kuulatakse (AA, RR)

(14) see sõna sõnusi välja (VR, RR)
sõna ilma see sõnasi (AA, RR)

(15) silmad vetta veeretavad (AA, RR)

(16) Näe kus Tühjatar tulebi (AA, TT)

Kääntäjät käyttävät erilaisia keinoja lisätä tavulukua silloin, kun alkutekstissä on vokaalienvälinen *h*. Esimerkiksi lisäämällä säkeen sanamäärää (17) ja pidentämällä jälkitavun vokaalia (18). Nykyvirossa *-sse* (Erelt, Erelt, Saari & Viks 1995: 199) on vakiintunut illatiivin päätteeksi. Noor-Eesti, kirjallinen liike, johon Ridala kuului, suosi illatiivin *-sse*-päätteen välttelyä. Sen sijaan kääntäjät käyttävät useimmin *-ie*-päätettä (20). Ridala ei käytä *-sse*-päätettä lainkaan ja Annistikin käyttää sitä vain kerran (19). *-ie*-päätteen lisäksi kääntäjät käyttävät myös *-je*-päätettä (21) niissä sanoissa, joissa *-ie* on vaikea lausua.

(17) ilmsiks tundis kõiki tulnud (VR, RR)

(18) „Naine, anna andeeksi“ (VR, RR)

- „Naine, anna ande’eksi“ (AA, RR)
 (19) Ruttas Rääkkö kamberisse (AA, RR)
 (20) Lille peitis laadikuie (AA, TT)
 (21) tuli nuttessa koduje (VR, TT)

3.2 Sanasto

Ridalan käännöksen (22) runomitassa on toisen runojalan alussa lyhyt pääpainollinen tavu. Runomitan ongelman voisi korjata vaihtamalla *piki*-sanan sen synonyymiin *mööda*. *Pitki* kuitenkin sopii säkeen sointiin toisin kuin *mööda*. Annistin käyttämä *pitki* (23) ei ole viron kielen sana. Se myötäilee suomen kielen sanaa *pitkin*, mutta muistuttaa kuitenkin viron kielen sanaa riittävästi tullakseen ymmärretyksi. Pidän käännöstä ensisijaisesti foneemisena käännöksenä. Annistin käännös on myös mittakäännös.

- (22) siis käis **piki** pörmanduda (VR, RR)
 (23) astus **pitki** pörmanduda (AA, RR)

Leino on käyttänyt runossa sanaa *kisa* (24), jonka molemmat kääntäjät ovat kääntäneet viroksi *ilu* (25). Nykyvirossa sana tarkoittaa kauneutta ja koreutta (EKSS), mutta vanhassa kielessä se on tarkoittanut ilonpitoa (EKSS). Suomen kielessä sanaa *kisa* käytetään nykyään leikkimielisestä kilpailusta. Sanan vanhempi merkitys on sama kuin viron kielessä *ilu*-sanan vanha merkitys, eli leikki tai tilaisuus, jossa leikitään ja tanssitaan (Turunen 1979: 125). Kääntämisen aikaan tämä sana on ollut aivan tavallinen yleiskielen sana tässä merkityksessä.

- (24) „Miksi et mene **kisahan?**“ (TT)
 (25) „Miks sa ei lähe **iluje?**“ (VR, TT)
 „Miks pole **ilupeolla?**“ (AA, TT)

Kaleva esiintyy suomen kielen murteissa nimityksenä epäluotettavalle tai huonotapaiselle henkilölle. Viron *kalev* sen sijaan tarkoittaa jättiläistä. (Turunen 1979: 88.) Annist kuitenkin käyttää sanaa erisnimen kaltaisena nimityksenä sekä loppuheitollisena että loppuvokaalin kanssa (26). Ridala käyttää vain loppuheitollista muotoa (27). Virolaiselle lukijalle *Kalev* voi viitata viron omaan kansalliseepokseen *Kalevipoegiin*, joka on tarina sankarin hairahduksesta ja siitä seuranneesta rangaistuksesta (Olesk 2012: 234).

- (26) Kaua on **Kalev** maganud (AA, K)
 „Kaua on kodunt **Kaleva.**“ (AA, K)
 (27) „Kaua on **Kalev** kadunud.“ (VR, K)

Annistin käyttää käännöksissään muutamaan kertaan suomen kielen sanoja pitääkseen runomitan, tavumäärän tai säkeen soinnin alkuperäisen kaltaisena. Annist käyttää sanaa *Herra* (28) ja selittää sen erikseen alaviitteellä. Viron kielessä voidaan käyttää sanaa *härra*, mutta ei uskonnollisessa yhteydessä. Jos Annist olisi käyttänyt viron kielen sanaa *Isanda*, olisi säe kymmentavuinen ja siitä puuttuisi alkusoinnut. Annist kuitenkin käyttää sanaa *Isanda* muissa aineiston runoissa. Ridalan käännöksen ainoa säe, jossa on suomen kielen mukaiseksi jäänyt sana, on *sauna* (29), joka esiintyy viron kielessä tavallisesti loppuheitollisessa muodossa *saun*.

(28) Kel pole Herra* helme'ida (AA, K)

(29) see on **sauna** Rägö reti (VR, RR)

Annist on valinnut epätavallisen sanan *öökesed* (32) vastaamaan alkutekstin sanaa *yöhyet* (30). Ridala on valinnut viron yleiskielen sanan *ööse* (31) (suom. *öisin*, SVS). Annist valitsee muissakin runoissa sanoja, jotka eivät ole viron yleiskieltä. Annist ehkä näkee niiden palvelevan runomittaa tai sointia.

(30) Yksin **yöhyet** kutovi (TT)

(31) Üksi **ööse** ta kujukse (VR, TT)

(32) Üksi **öökesed** kudubi (AA, TT)

(33) vailla **Herran helmilöitä?** (TT)

(34) ilma **helmita** Isanda? (VR, TT)

(35) kel pole **Herra helme'ida?** (AA, TT)

Alkutekstissä on kalevalaista sanastoa ja jonkin verran myös murteellista sanastoa, kuten *helmilöitä* (33), joka on itämurteinen muoto. Ridala kääntää sanan abessiivimuotoon (34), mutta Annist pyrkii mukailemaan alkutekstiä. Muoto *helme'ida* (35) on äänteellisesti lähempänä alkutekstiä ja siinä on yhtä monta tavua kuin *helmilöissä*. Annistin käännös sointuu enemmän alkutekstin lailla, koska *Herra* ja *helme'ida* muodostavat alkusoinnun. Säe on helpompi laulaa kuin Ridalan säe, vaikka ne ovat molemmat runomitan mukaisia. Annistin käännös on siis selvästi myös foneeminen, kun taas Ridalan käännös on pelkkä mittakäännös.

3.3 Alkusointu

Alkusointu syntyy samanlaisten äänteiden toistamisesta sanojen alussa. Yhdessä säkeessä täytyy olla vähintään kaksi sanaa, jotka alkavat vokaalilla tai samalla konsonantilla ja mielellään sanojen ensimmäiset vokaalit ovat samat. (Genetz 1881: 74.)

August Ahlqvist vertaa runomittaa luurankoon ja sanoja lihaan. Mittaan kirjoitettu runo ei kuitenkaan ole Ahlqvistin mukaan vielä valmis, vaan siitä puuttuu väriä eli alkusointuja. (Ahlqvist 1877: 147.) Ahlqvistin näkemys siitä, että vain alkusoinnollista runoa voi pitää valmiina runona, on aikansa kuva eikä monenkaan mielestä päde enää nykyrunoudessa. Vuonna 1922 se saattoi kuitenkin vielä olla yleisempi käsitys. Tätä voi pitää samankaltaisena näkemyksenä kuin Ahlqvistin käsitystä alkusointujen tarpeellisuudesta. Ahlqvist määrittelee soinnun seuraavasti: ” – – *vississä määrässä ja säännöllisessä järjestyksessä sama ääni kuuluu useampia kertoja runoelman sanoissa, joka äänten yhtäläisyys sekä on korvasta mieluinen että myös sitoo sen sanaparin, jossa se kaikuu, yhdeksi kokonaiseksi.*” (Ahlqvist 1877: 148.)

Aineistoni runoissa alkusointuja esiintyy paljon. Viroksi alkusoinnuttaminen ei ole ongelma, sillä Viron kansalliseepoksessa *Kalevipoegissa* (Kreutzwald 1862) esiintyy runsaasti alkusointuja, mahdollisesti *Kalevalan* vaikutuksesta. Alkusoinnut kuuluvat siis myös virolaiseen kansanrunouteen.

Molemmissa vironkielisissä käännöksissä on paljon alkusointuja (36 ja 37). Esimerkiksi *Tyyrin tytissä* on 62 säettä, joista neljässä ei ole alkusointuja. Annistin käännöksessä on kymmenen alkusoinnutonta säettä ja Ridalan käännöksessä neljä. Muissakin runoissa Ridala käyttää Annistia vähemmän alkusointuja. Myös yksittäisten säkeiden tasolla voi huomata, että Annist käyttää alkusointuja enemmän kuin Ridala. Kääntäjät jättävät useimmiten alkusoinnuita ne säkeet, joita ei alkutekstissäkään ole alkusoinnutettu. Kumpikin kääntäjä pitää selvästi alkusointua tärkeänä osana runoja.

- (36) Tuo oli tyhjä Tyyrin tytti (TT)
 See oli kehva Tüüri tüdruk (VR, TT)
 Too oli tühja Tyyri tütter (AA, TT)
- (37) päärlüt rihmahan pujotti (TT)
 pärlid viirgaje poeti (VR, TT)
 pärlid paelale poetas (AA, TT)

4 PÄÄTÄNTÖ

Runoudessa on useita tasoja, tekstin merkityksen lisäksi esimerkiksi riimit ja mitta. Lefeveren mukaan useimmat käännöstävät joutuvat jättämään huomiotta osan näistä tasoista. (Lefevere 1975.) Lopputulos on helposti joko mitallinen käänös, jonka merkitys ei säily, tai merkitysten kannalta tarkka käänös, joka menettää mitan sekä riimit. Kääntäjä valitsee käänösstrategian ja päättää mitkä runon tasot ovat tärkeitä kääntää.

Ridalan käänöksissä on enemmän runomitan poikkeamia kuin Annistin versioissa. Rikkonaisia säkeitä on yhteensä kolmetoista. Poikkeamat ovat enimmäkseen lyhyitä pääpainollisia tavuja runojalan alussa, mutta myös pitkiä pääpainollisia tavuja runojalan lopussa. Annistin käänöksissä on vähemmän rikkonaisia säkeitä, mutta yhdeksäntavuisia rivejä on paljon enemmän kuin Ridalan käänöksissä. Annistin käänöksissä on yhteensä viisi rikkonaista säettä. Myös Annistin käänöksissä lyhyt pääpainollinen tavu runojalan alussa on yleisempi ongelma kuin pitkä ensitavu runojalan lopussa.

Ridalan pyrkimys näyttää olleen tasapainotella runomitan ja viron kielen välillä. Ridala kuului Noor-Eesti-liikkeeseen, mikä selittää sitä, että hän halusi tuoda viron kieleen ja kirjallisuuteen jotakin uutta, mutta käyttäen viron kielen omia tapoja, joista Annist on käänöksessään joutanut silloin kun runomitta ei taivu viron kieleen. Annistin käänös on ensisijaisesti runomittakäänös. Ridalan käänöksessä on enemmän kompromisseja, mutta arvioin sen olevan ensisijaisesti kirjaimellinen käänös. Molemmat käänökset ovat sen lisäksi foneemisia käänöksiä.

Annistin on täytynyt selittää sanoja vironkieliselle lukijalle. Tässä ilmenee Lefeveren mainitsema ongelma: monissa runokäänösstrategioissa kääntäjä keskittyy vain yhteen kääntämisen tasoon ja muut jäävät huomiotta. Suomenkieliset sanat eivät ole luettavuuden kannalta hyvä asia, mutta Annist on ilmeisesti nähnyt sen kuitenkin pienempänä pahana kuin runomitan rikkomisen. Ridala taas onnistuu usein säilyttämään runomitan, mutta säkeiden laulettavuus kärsii. Annistin käänös taipuu enemmän suomen kielen suuntaan esimerkiksi sanastollisesti ja sanajärjestyksen osalta. Annist piti runomittaa tärkeimpänä osana näitä runoja. Annist ei silti jätä käänöksessä huomiotta muitakaan runon tasoja.

Lefeveren mukaan mikään käänösstrategia ei ole täydellinen, vaan niissä kaikissa on ongelmansa. Virontajat ovat tehneet kääntäessään paljon kompromisseja käänösstrategioiden valinnassa. Tavoite on ollut kääntää teksti mahdollisimman monella tasolla. Kääntäjät ovat onnistuneet varsin hyvin, käänökset ovat enimmäkseen myös laulettavissa. Kuitenkin Annistilla on käänöksissään suomenkielisiä sanoja, mikä on luettavuuden kannalta hankalaa.

Alkuperäisistä suomenkielisistä runoista alkusointuja löytyy paljon. Kääntäjät ovat onnistuneet siirtämään vironkieliseen versioon lähes yhtä paljon alkusointuja kuin suomenkielisissä. Joissakin tapauksissa kääntäjä on saattanut käyttää alkusointuja enemmän kuin alkuperäisessä tekstissä.

Alkusoinnut säilyvät käännöksissä hyvin. Molemmat kääntäjät ovat pitäneet huolen siitä, että jokaisessa vironkielisessä säkeessä on lähes yhtä paljon alkusointuja kuin alkuperäisessä tekstissä. Viron ja suomen kielen sukulaisuus helpottaa alkusointujen luomista. Ahlqvist pitää alkusoinnun kaltaisia kaunistuskeinoja välttämättöminä ja painottaa, että niitä ei tarvitse pitää runoilijan työtä hankaloittavina siteinä. (Ahlqvist 1877: 148.) Alkusoinnuttaminen ohjaa runoilijan sanavalintoja siinä missä runomittakin. Samoin se ohjaa myös kääntäjän valintoja. Kääntäjän ei ole aina mahdollista valita sanaa, joka sopii sekä runomittaan että muodostaa alkusoinnun. Tämä on myös Lefeveren mainitsema ongelma, jossa vain yksi runon taso tulee käännettyksi (Lefevere 1975).

Annistin käännöksiä on painettu myös toisiin teoksiin myöhemmin. Myöhempään painokseen Annist muutti sanoja niin, ettei niihin tarvitse lisätä erikseen selityksiä vironkielille lukijalle. Aiemmat muodot voivat selittyä esimerkiksi sillä, että Annist halusi aiemmin olla uskollisempi alkuperäiselle suomenkielille tekstille. Toinen vaihtoehto on, että Annistilla oli ensimmäisessä käännöksessä vaikeuksia siirtää runomitta viron kieleen, joten hän käytti mieluummin viron kielen kannalta virheellisiä muotoja, kuin rikkoi runomittaa.

Annistin käännöksissä on jonkin verran suomenkielisiä sanoja tai sanoja, jotka saattavat olla virolaiselle lukijalle vieraita. Annist on lisännyt tällaisten sanojen kohdalle alaviitteen. Joitakin sanoja Annist on muuttanut äänteellisesti viroon sopivammiksi. Annistin pyrkimys saattoi olla myös tuoda viron kieleen uusia lainasanoja suomen kielestä, olihan hän suomenmielisen *Veljeston* johtaja (Olesk 2012: 237). Jotkut sanat eivät ole viron kirjakielen mukaisia, mutta ne voivat olla olemassa jossakin viron murteessa.

Runomitta voi asettaa vaatimuksia sanastolle. Kalevalamitta ei ole yhtä rajoittava kuin moni muu mitta. Kalevalamitassa voi käyttää paljonkin kolmitavuisia sanoja, vaikka mitta rajoittaakin niiden sijoittumista. Suomen kielen monet taivutusmuodot helpottavat mitan vaatimusten toteuttamista, sillä usein sanoille löytyy jokin mitta sopiva taivutusmuoto. (Leino 1982: 247–249.) Myös viron kielessä on paljon taivutusmuotoja, sillä sijamuotoja on kukuakin yhtä paljon kuin suomen kielessä.

Molemmat kääntäjät ovat pyrkineet noudattamaan runomittaa mahdollisimman tarkasti, sillä rikkonaisia säkeitä on lopulta melko vähän. Ridalan kääntämissä runoissa on enemmän

runomitan ongelmia. Alkuteksti pysyy tarkasti runomitassa. Sen sijaan yhdeksäntavuisia säkeitä on paljon enemmän kuin kummassakaan vironkielisessä käännöksessä. Tämän perusteella voi todeta, että molemmat kääntäjät ovat pyrkineet kahdeksantavuiseen säkeeseen silloinkin, kun alkuperäisessä tekstissä on yhdeksäntavuinen säe. Kääntäjät tarvitsevat paljon tavuluvun lisäämisen keinoja. Virontajien täytyy keksiä näitä keinoja itse, sillä viron kielessä on yleensä enemmän lyhentyneitä muotoja.

Runomitan ja alkusointujen vaatimukset saattavat joskus vaatia kääntäjältä erikoisia sanavalintoja. Näissä käännöksissä ei mielestäni esiinny juurikaan niin epätavallista sanastoa, että vironkielisen lukijan olisi mahdoton ymmärtää sitä ilman sanakirjaa. Tätä minun on kuitenkin hankala arvioida, koska viro ei ole äidinkieleni. Lisäksi nykyvirossa harvinaiset sanat ovat voineet 1920-luvulla olla tavallisia sanoja. Olen tarkistanut sanoja sanakirjasta, mutta kaikista sanoista en voi varmuudella sanoa, onko se ollut harvinainen jo kääntämisen aikaan. Käännöksissä voi olla myös murre sanoja.

Käännöksen tarkkuutta merkityssisällön suhteen on aina pidetty tavoiteltavana asiana. Kuitenkin esimerkiksi Sillaotsin mukaan on tärkeintä tavoittaa tekstin tyyllilliset piirteet samalla välttäen erityisesti venäläisiä lainasanoja. Sillaotsin mielestä hyvään käännökseen kuuluu myös hyvä viron kieli. (Gielen 2013: 43–44.) Esimerkiksi Annistin käännöksen ei voi aivan sanoa toteuttavan tätä, sillä käännöksessä on paljon fennismejä. Annist toisaalta tavoittaa tyyllilliset piirteet hyvin. Ridalan käännös onnistuu siinä suhteessa paremmin, että hän ei tarvitse käännöksessään suomenkielisiä muotoja. Ridalan käännös saattaa tavoittaa paremmin vironkielisen lukijan siinä missä Annistin käännös on lähempänä alkutekstiä.

Arvioin, että Ridalan käännös tavoittelee vironkielistä lukijaa. Tähän vaikuttaa myös Ridalan Noor-Eesti tausta: Ridala halusi tuoda suomalaista kirjallisuutta Viroom tarkoituksenaan myös vaikuttaa Virossa vallinneisiin saksalaisvaikutteisiin. Annistin käännöksen näen tavoittelevan kalevalamitan täydellistä siirtämistä viron kieleen. Annistin toiveena saattoi olla tuoda runo viron kielelle niin, että sen kauneus näyttäytyy virolaiselle lukijalle samalla tavalla kuin hänelle itselleen.

Aiemmin mainitsemani Lefeveren käännösongelmat ilmenevät jossain määrin myös näissä käännöksissä. Annistin käännösten suurimpana ongelmana pidän niitä muutamia suomenkielisiä sanoja, jotka eivät selviä virolaiselle lukijalle ilman alaviitettä. Ridalan käännöksen ongelma on runomitta ja osittain alkusointu. Vaikka käännös tavoittaa molemmat tasot varsin hyvin, jotkut säkeet menettävät rytmensä ja niitä on siksi vaikea laulaa. Ridalan käännös on virolaiselle lukijalle luettavampi. Annistin käännöstä luonnehtisin kalevalaiseksi runomittateokseksi ja ensisijaisesti sanataiteeksi.

Lefeveren mukaan käännös ei yleensä tavoita useampaa runon tasoa samanaikaisesti. Annist ja Ridala ovat kuitenkin yrittäneet kääntää samanaikaisesti mitan, merkityksen sekä alkusoinnut. He ovat myös onnistuneet siinä melko hyvin. Tämä on mahdollista vain siksi, että viro ja suomi ovat sukulaiskieliä ja esimerkiksi tavurakenteen samankaltaisuudet tekevät mitan muodostamisesta helpompaa. Kuten aiemmin mainitsin, virolainen runomitta *regivärss* on varsin lähellä kalevalamittaa. Myös alkusoinnut kuuluvat jo valmiiksi virolaiseen kansanrunouteen.

Tutkimuksen epätarkkuutta lisää se, että minun on vaikea arvioida, ovatko jotkin sanat runokieltä tai murteellisia sanoja, vai kääntäjän itse keksimiä. Runoissa voi esiintyä muotoja, jotka ovat virolaisessa runoudessa, tai esimerkiksi kansalliseepos *Kalevipoegissa*, tyypillisiä, vaikka niitä ei yleiskielessä käytetäkään. Sanavalintojen epätavallisuutta en voi varmuudella arvioida, jollei sanakirjassa erikseen siitä mainita. Siten en voi aina arvioida myöskään sanavalinnan syytä.

Tutkimusta olisi kiinnostavaa jatkaa esimerkiksi tutkimalla lisää suomalaisen runouden tai muun kirjallisuuden kääntämistä viroksi. Olisi myös kiinnostavaa tutkia esimerkiksi Villem Ridalan suomeksi käännettyjä runoja, sillä nekään eivät ole Suomessa kovin tunnettuja. Suomeksi on julkaistu parikymmentä Ridalan runoa ja hänen luonnonlyriikkaansa on kehuttu maalaukselliseksi (Järv 1985: 361).

LÄHTEET

- Ahlqvist, August 1877: *Suomen kielen rakennus: vertaavia kieliopillisia tutkimuksia - I, Nominien synty ja taivutus; Suomalainen runo-oppi*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapaino.
- Bassnett, Susan 1995: *Teoksesta toiseen – Johdatus kirjallisuuden kääntämiseen*. Tampere: Vastapaino.
- Genetz, Arvid 1881: *Suomen kielen äänne- ja muoto-oppi ynnä runous-oppi: oppikouluja varten*. Helsinki: Hufvudstadsbladetin kirjapaino.
- Gielen, Katiliina 2013: *Transtlation History in Systems: Studies on the Estonian Translational Space of the 20th Century*. Väitöskirja. Tarton yliopisto.
- EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat. Eesti keele instituut.
- Erelt, Mati, Kasik, Reet, Metslang, Helle, Rajandi, Henno, Ross, Kristiina, Saari, Henn, Tael, Kaja, Vare Silvi 1995: *Eesti keele grammatika I Morfologia, sõnamoodustus*. Tallinna: Eesti Teaduste Akadeemi Eesti Keele Instituut.
- Järv, Ants 1985: Villem Grünthal-Ridalan syntymästä sata vuotta. – *Virittäjä* 89 (3) s. 358–361
- Kettunen, Lauri 1926: *Oppikirja suomen ja eestin eroista*. Helsinki: Raittiuskansan Kirjapaino.
- Kreutzwald, Friedrich Reinhold 1862: *Kalewi poeg: üks ennemuistene Eesti jut, kaheskümnes laulus*. Kuopio: P. Uschani ja C:i kirjadega.
- Laitinen, Kai 1991: *Suomen kirjallisuuden historia*. Helsinki: Otava.
- Lefevere, André 1975: *Translating Poetry – Seven Strategies and a Blueprint*. Amsterdam: Van Gorcum.
- Leino, Eino 1972: *Kaunimad laulud*. Tallinna: Eesti raamat.
- Leino, Pentti 1982: *Kieli, runo ja mitta – Suomen kielen metriikka*. Pieksämäki. Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Lilja, Pekka 1992: *Viro – Kirjallisuus kansakunnan kuvastimena*. Julkaisuja 3. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos.
- Nevala, Marja-Liisa 1998: Leino, Eino (1878 - 1926) – Kansallisbiografia - <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/2833> 27.4.2018.
- Oksala, Teivas 1986: *Eino Leinon tie Paltamosta Roomaan – Tutkielmia runoilijan suhteesta antiikkiin ja klassiseen perintöön*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 442. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Olesk, Sirje 2012: Vironkielinen Kalevala – August Annistin elämä ja työ. – Petja Aarnipuu (toim.), *Kalevala maailmalla* s. 233–242. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura & Kalevalaseura.
- Paloposki, Outi 2002: Kääntäminen historiassa. – Riitta Oittinen & Pirjo Mäkinen (toim.), *Alussa oli käännös* s.349–373. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.
- Ravila, Paavo 1935: Vanhan suomalaisen runomitan probleema. – *Virittäjä* 39 s. 35–44.
- Ruoppila, Veikko 1985: Viron murteet ja kirjakieli. – *Virittäjä* 89 (1) s. 96–99.
- Salokannel, Juhani 1998: *Sielunsilta – Suomen ja Viron kirjallisia suhteita 1944–1988*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Suomi-viro-suursanakirja. Eesti keele instituut ja Kotimaisten kielten seura.
- Turunen, Aimo 1979: *Kalevalan sanat ja niiden taustat*. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino Oy. Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö.

Aineistolähteet

- August, Annist 1922: *Helkalaulud*. Tartto: Eesti Kirjanduse Seltsi Koolokirjanduse toimkond, Noorsoo kirjavara nr. 63. Maailmakirjanduse seeria.
- Grünthal-Ridala, Villem 1922: *Pühad laulud*. Tallinna: KOOL'i kirjastus.
- Leino, Eino 1903: *Helkavirsiä*. Helsinki: Päivälehdin kirjapaino. Otava.

LIITE 1

Eino Leinon runot

Kaleva

Kaleva kuuluisa kuningas
käkesi kosihin käydä
Vuoren mointa morsianta.

Hiiden neiti hiilihapsi
kutoi verkon kutristansa,
silmän-iskuista yliset,
luomen-laskuista aliset,
pani paulat poikki tiestä,
urhon vangitsi valion.

Valitteli valtakunta:
”Kauan on Kaleva poissa.”
Etsitähän, kaivatahan. –
Tuop’ on kiekui kirkon
kukko:
”Kauan on Kaleva maannut
Hiiden vuoren vuotehella,
verkoissa veren väkevän;
pääse ei sieltä päästämättä.”

Pyhä Pietari käveli
Herran Kiesuksen keralla,
kukon kuuli kiekuvaksi,
sanoi Herralle hyvälle:
”Viikon on Kaleva vierryt,
auta miestä mielipuolta.”

Kolahutti sauvallansa
Herra Hiiden kalliota,
heräsi kuuluisa kuningas.
”Kuulinko kotimäeltä
karjankellon kaikuvaksi?”

Vuoren viekas noin saneli:
”Kuulit taattoni kujilta
hirnuvaksi Hiiden orhin.”

Kolahutti toisen kerran
Herra Hiiden kalliota,
kysyi kuuluisa kuningas:
”Kuulinko luostarin aholta
aamukellon kaikuvaksi?”

Nimesi Metelin neiti:
”Kuulit maammoni pihoilta
haukkuvaksi Hiiden hallin.”

Kolahutti kolmannesti
Herra Hiiden kalliota,
nousi kuuluisa kuningas,
sanoi: ”Jää hyvästi, neiti,
kuulen mailta, kukkuloilta
kaikuvaksi Herran kellon.”

Sanoi hälle Herra Kiesus:
”Milläpä syntisi sovitat?”

Pannahinen mies pakisi:
”Matkannen pyhälle maalle,
joella Joortanin peseime.”

Kaleva kuuluisa kuningas
otti ristin rintahansa,
matkasi pyhälle maalle,
pyhän virran pyörtehillä;
orhit kuopi, maa tömisi,
töyhdyt heilui, kuu sädehti.”

Tyyrin tyttö

Tuo oli tyhjä Tyyrin tyttö,
vähä paimen pappilassa,
meni messuhun kesällä,
pisti piiat pilkkojansa:
”Tuossa Tyhjätär tulevi
vailla kirkkovaattehia.”

Tuli itkien kotihin. –
Yksin yöhyet kutovi,
ometassa ompelevi,
joka neulan pistämältä
suli pistos sydänelästä;
sai hamonen valmihiksi,
meni Herran huonehesen.

Kyseli kyläinen kansa:
”Kuka Tuhkimo tulevi
vailla Herran helmilöitä?”

Tuli itkien kotihin. –
Kesän helmiä keräsi
karjan kaahlamo-sijoilta,
joka helmeltä hyvältä

kuivui kyynel poskipäältä;
päärlyt rihmahan pujotti,
meni Herran huonehesen.

Seisoi sulhot tien ohessa
kullakin kädessä kukka,
kukin kultansa varalta;
minkä otti neiti nuori,
se oli kiltti kirkkotielle,
mitä katseli kädessä,
se oli kaunis karkeloihin,
minkä piilotti povellet,
se oli kaupattu kananen.

Tuo oli tyhjä Tyyrin tyttö
kulki Herran huonehesen
ilman kukkaa. –

Impi rukka
istui itkien aholla.

Kulki Luoja karjatietä
muodossa maallisen urohon.
”Mitä itket impi rukka?”

”Tuota vaivainen valitan,
kun olen tyhjä Tyyrin tyttö,
vähä paimen pappilassa.”

”Miksi et mene kisahan?”

”Kuinkapa minä kisahan,
kun ei mulla kumppalia.”

Kukan antoi armo-Luoja:
”Sulho on sinulla suuri.”

Karkeli kyläinen kansa
kummulla välillä vetten,
auringon alimenossa;
siellä Tyyrin tyhjä tyttö
suuren sulhonsa keralla.

Riensi riemuiten kotihin. –
Kukan kätki lippahasen,
pani alle päänalaisen,
kun heräsi, avasi arkun:
oli kukka kultalehti.

Tuosta tunsi suuren sulhon,
jonk' oli kanssa karkeloinut

kummulla välillä vetten;
eikä itkenyt enempi.

Räikkö Räähkä

Tuo turilas, Räikkö räähkä,
neuvoi tien viholliselle,
kahden kallion lomasta,
syksy-yönä hiljaisena;
teki sen henkensä hädässä.

Polttivat kylän poroksi,
surmasivat suuren kansan.
Yks on pirtti polttamatta,
se on pirtti Räikön räähkän.

Tuli toisen päivän ilta.
Palasi paennehetkin
yksi sieltä, toinen täältä,
kurkistellen, kuuristellen,
puita, pensaita pälyen
ruumiille veristetyille,
raunioille rakkahille.

Räikkö pirttinsä ovella
katselevi, kuuntelevi.
”Mitä etsit vanha vaimo?”

”Etsin kullaista kotia,
löysin suitsevat kypenet.”

Räikkö pirttinsä ovella
kalpeana, kelmeänä.
”Mitä katsot kuoma kulta?”

”Katselen veristä veistä,
liekö veikon, liekö langon.”

Räikön poika portahalla
itkeä vetistelevi.
”Mitä itket poika parka?”

”Itken orhia iloista,
löysin tiuvun tien ohesta.”

Piili Räikkö pirttihinsä,
telkes ukset, sulki salvat,
istui pankkonsa perälle.
”Mitä tyttöni murehit?”

”Miestä kaunoista murehin,
syytä syntymättömäni.”

Kuului jo salainen kuiske,
sisiliskona sihisi,
viikon vierren kyynä kulki,
kuun menen karhuna
mörisi:
”Yks oli pirtti polttamatta,
miksi pirtti Räikön
räähkän?”

Räikön vaimo valkeuinen
se sanan sanovi julki:
”Näytti tien viholliselle,
neuvoi Räikkö piilopirtit.”

Räikkö röyhkeä ärähti:
”Sen varsin valehtelitkin!
Vai onko näkijä ollut?”

Vaimo valkea todisti:
”On ollut näkijät vankat,
tähdet katsoi, kuuhut kuuli.”

Ei evännyt enempi Räikkö,
hartiat alas jysähti,
tunsi ilmi tullehensa;
otti köyden orren päältä,
poikki permannon käveli,
astui raskaasti tuvasta
siltapalkin painuessa.

Kääntyi hän oversa kerran:
”Vaimo, anna anteheksi,
kun sen tein, sinua muistin.”

”Luoja armon antakohon.”

Painoi kiinni pirtin uksen. –
Seisahti etehisessä,
siitä siirsihe pihalle,
pihalta veräjän suulle,
veräjältä kaivotielle,
kaivotieltä korpitielle;
silmässänsä yö ikuinen,
mielessänsä murhe mykkä.

Kääntyi mies rajassa
metsän. –
Näki hän kullaisen kotinsa,
kuuli hän kesäiset äänet,
savun saunasta sinisen,
karjankellojen kilinän,
kaivonvintin vingahduksen,
tuvan uksen aukeavan,
emon aittahan menevän.

Sydän kiertyi synkän
miehen,
elo kaunis kangastihe,
askar autuas inehmon
maan kovalla kannikalla;
seisoi hetken, katsoi kaksi,
metsän korpehen katosi.

LIITTE 2

Villem Ridalan

käännökset

Kaleva

Kalev kuulusa kuningas
lubasi kosije minna
Mäe mõrsjad kaunistest.

Hiie neidu tõmmu tukka
kudus võrgu lokkidest,
silma pilkudest selised,
ainad lau langudest,
pani paelad põiki teeda,
vangitsi mehe valitud.

Kogu riiki kaebajeli:
„Kaua on Kalev kadunud.“

Otsitije, kuulatije. –
Seda kirgus kirgu kukke:
„Kaua on Kalev maganud
Hiie kingu voodeella,
võrgussa vere vägeva;
pääse ei sääalta päästämata.“

Püha Peeter kõnniskeli
ühes Jeesus Kristusega,
kuke kuulis kirgevaksi,
ütles häälle Issandalle:
„Kalev on nädala veermud,
aita meesta hullumeelta.“

Kõlistije kepillasa
Issand Hiie kaljusida,
ärkas kuulusa kuningas.
„Kas kuulsin kodumäelta
karjakella kõlksuvada?“

Mäe vaimu nii sõneli:
„Kuulsid sa isa kujalta
hirmuvaksi Hiie täku.“

Kõlisije teise korra
Issand Hiie kaljusida,
küsis kuulusa kuningas:
„Kas kuulsin arulta kloostri
hommikkella kostavaksi?“

Nimetije Mässu neidu:
„Kuulsid memme õuemailta
haukuvaksi Hiie harmi.“

Kõlistije kolmat korda
Issand Hiie kaljusida,
tõusis kuulusa kuningas,
ütles: „Jää hüvasti, neidu,
kuulen mailta, künkailta,
kõlavaks kiriku kella.“

Ütles talle Jeesus Kristus:
„Misga patud lepited?“

Pannatud pajati meesi:
„Purjetan pühalle maalale,
Jordanis pesen enese.“

Kalev kuulusa kuningas
võttis risti rinnullesa,
purjeti pühalle maalale,
püha jõe pöörisille;
täkku kaapis, maa tühisi,
tutid käisid, kuu sädeli.

Räikkö Retti

Seep see hiidu, Räikkö Retti,
tee vaenlaselle juhata
kalju kummagi vahelta
sügisöõlla vaikisella;
tegi hinge ahvarduses.

Põrmuksi küla põletid,
surmasivad suure rahva.
Üks jäi sauna seisamaie,
see on sauna Räigö Reti.

Tuli teise päeva õhtu. –
Tagasi tulid põgenud
üksi sääalta, teine täältä,
hiilidessa, hiibidessa,
puida, puhmi piiludessa
koolijille, korjuksille,
ahevarsille omille.

Räikkö hoonee lähella
kaelekse, kuulatakse.
„Mida otsid, eit igara?“

„Otsin kullasta koduda,
leidsin suitsevad kübemed.“

Räikkö hoonee lähella,

kahkijana, kahvatuna.
„Mida vaateled, vaderi?“

„Vaatelen verista veitse,
kas on venna, ehk on langu.“

Räigö poeg läve lähedal
nuttada tänitelekse.
„Mida nutad, vaene poega?“

„Itken täkkusid ilusid,
leisida heigu tee kohalta.“

Hiilis Räikkö hooneeie,
sulgis ukсед, sulgis teljed,
istusi peralle pingi.
„Mida tütreke muretsed?“

„Meesta kaunist muretsen,
süüd mu sündimatumani.“

Kuulus ju sosin salane,
sisalikkuna susisi,
nädal veeris, käis maduna,
kuu järel karuna kiljus:
„Üks on sauna põletamata,
miks on sauna Räigö Reti?“

Räigö naine valgekene
see sõna sõnusi välja:
„Tee vaenlasele osuti,
peidupaigad kõik juhata.“

Tõrasi tõheda Räikkö:
„Seda sa valetelidgi!
Või kas on nägijad olnud?“

Naine valge see tõendi:
„On olnud nägijad kanged,
tähed vaatsid, kuuke
kuulas.“

Ei salanud Räikkö enambi,
õlad langu langesivad,
ilmsiks tundis kõiki tulnud;
võttis kõie õrre päältä,
siis käis piki põrmanduda,
astus raskesti taresta,
põrandpalgi painudessa.
Pööris veel lähella korra:
„Naine, anna andeeksi,
kui tegin, sinuda mõtlin.“

„Loojakeene andku armu.“

Pani kinni sauna ukse. –
seisatas esikodaje,
säält ta läksi õuemaille,
õuemailt värava suille,
väravalta kaevu teelle,
kaevu teelta kõrve teelle,
silmassasa öö igine,
mure tumma meelessasa.

Pööris mees metsa rajalla. –
Kodu kullatse kavatsi,
siis kuulis suvised hääled,
suitsu saunasta sinise,
karjakellade kõlina,
kaevu valta vingumise,
toa ukse huugatavad,
ema aitaje minevad.

Süda keerdus sünga mehe,
elu kaunis kangastije,
askel õnnis ilmaliste,
maa kamaralla kõvalla;
puhu seisis vaatas kaks,
metsa kõrbeje kadusi.

Tüüri tüdruk

See oli kehva Tüüri tüdruk,
karjus väikene kirikul,
läks ta laualle suvalle,
pistsid piigad pilkamaie:
„Säält ta Tühjuke tulekse
ilma kirgu riideita.“

Tuli nuttessa koduje.
Üksi ööse ta kujukse,
ja laudassa õmbelekse,

iga nõela pisteesta
sulas piste söäme alta.
Saie kuubi valmieksi,
läksi Issanda kodaje.

Küüsi külane rahvas:
„Kesse Tuhka Triin tulekse?
ilma helmita Isanda?“

Tuli nuttessa koduje. –
Suve helmida salitsi
karja kooleme kohalla,
iga helmelta hüvalta
kuivis põskipäält pisara;
pärlid viirgaje poeti,
läksi Issanda kodaje.

Seisid peiud tee lähedal:
kõigilla käessa lille,
oma kuldase osaksi;
mille võttis neiu noori,
see oli kaunis kirgu teelle,
mida kaelije käessa,
see oli kaunis kargelema,
mille peiti põullesa,
see oli kaubeldud kanane.

See oli kehva Tüüri tüdruk,
läksi Issanda kodaje
lilleta.

Kabune

vaene
istus nuttes nurmikulle.
Kõndis Looja karja teeda,
moodus maalise vägeva.
„Mida nutad, neitsit vaene?“

„Seda kaebajan, kaoke,
et olen kehva Tüüri tüdruk,
karjus väikene kirikul.“

„Miks sa ei lähe iluje?“

„Kuis läheksin ma iluje,
ei ole mulla paarimeesta.“

Lille andis armu-Looja:
„Peigu on sinulla suuri.“

Kargeli külane rahvas
künkalla vahella vete,
päeva looja laskudessa;
säällä Tüüri tühja tüdruk
oma suure peiu seltsis,

Ruttas rõõmustes koduje.
Lille peitis laekaaie,
pani alla päälutse;
kui ärkas, avasi kirstu:
oli lille kuldalehti.

Sesta tundis suure peiu,
kellega oli kärenud
künkalla vahella vete;
ega itkenud enambi.

LIITE 3

August Annistin käännökset

Kaleva

Kaleva kuningas kuulus,
see'p see kõndis kosjateeda
Voore*) kuulsale kaole**)

Hiie neidu hiusüsiine
käharaist kudusi võrgu,
silma-heidusta ülised,
lau-laskusta alised,
pani paelad põiki teeda,
vangi viis mehe vägeva.

Kuningriiki kaebamaie:
„Kaua on kodunt Kaleva.“
Otsitakse, oodetakse. –
Kirgasi kiriku kukke:
„Kaua on Kalev maganud
Hiie voore voodi'illa,
võrgussa vere vägeva;
pääse ei sääalta päästemata.“

Püha Peetrus matkas maada
ühes Issand Jeesusega,
kuulis kuke kirgavada
ütles Jesule hüvale:
„Nädala Kalev kadunud,
aita meesta poolimeelta.“

Koputas kord kepillasa
Issand Hiie kaljudelle,
ärkas kuulusa kuningas.
„Kuulsin kas kodumäelta
karjakella kaikuvada?“

Voore petis nii pajati:
„Kuulsid mu isa arulta
Hiie täku hirnumista.“

Koputas veel teise korra
Issand Hiie kaljudelle,
küsis kuulusa kuningas:
„Kuulsin kas ehk
kloosterista
hommikkellade kõlinat?“

Matustas Meteli***) neidu;

„Kuulsid mu emani õuest
Hiie halli haukumista.“

Kolksas korra kolmandagi
Issand Hiie kaljudelle,
tõusis kuulusa kuningas,
ütles: „Jää hüvasti, neidi,
kuulen mailta, künkailta
kaikuvat Jumala kella.“

Ütles talle Issand Jeesus:
„Mista pattuda parandad?“

Vastas vande'e-alune:
„Matkalen pühale maale,
pesen Jordani jõella.“

Kaleva kuningas kuulus
võttis risti rinda'aie,
matkasi pühale maale,
jõe pühale põörde'ille;
täkud kaapid, maa tūmisi,
topsud heljuid, kuu sädeli.

*) mäe, **) kabu, gen. kao –
neiu, imb ***) mässu, maru
paharet; matustas –
vaigistas, püüdis salata

Tyyri tütar

Too oli tühja Tyyri tütter,
väike paimen*)
pappilassa**),
läks kirikuje kevadel,
piigad pistjad pilkasivad:
„Näe kus Tühjatar tulebi,
ei ole kiriku rõivis.“

Tuli nutuga koduje.
Üksi öökese kudubi,
onnikeses õmbelebi,
iga nõela pistmisega
sulast pistest alt südame;
kui sai kuubi valmi'iksi,
kõndisi kirikuteele.

Külarahvas taas küsima:
„Kes see Tuhkapuss tulebi,
kel pole Herra***)
helme'ida?“
Tuli nuttessa koduje. –
Suve otsis helme'ida
karja käigu kohtadelta,

iga helmella hüvalla
pisar kuivas põskedelta;
pärlid paelale poetas,
astus Herra hoone'este.

Seisid peiud teeda pitki,
kõigil lillike käessa,
kõigil kallikse jaoks;
mille võttis neidi noori,
too oli kuld kirikuteele,
mida vaateli käessa,
too oli kaunis tantsimaie,
mille peitis põuejegi,
too oli kaubeldud kanake.

Too oli tühja Tyyri tütter
astus Herra hoone'este,
ei olnud lilli ainumatki. –

Istus metsas, itkus metsas.

Kõndis Looja karjateeda
moodult maalise mehena.
„Mida kurdad, kurba neidi?“

„Tooda kurdan ma kadala,
et olen tühja Tyyri tütter,
vilets paimen pappilassa.“

„Miks pole ilupeolla?“

„Kuidas minna mul peole,
kui pole mulla kaasalista.“

Undis lilli armu-Looja:
„Peigu suuri on sinulla.“

Kargeles külane rahvas
maaseljalla vee vahella,
päikese magama minnes;
sääli oli Tyyri tühja tütter
suure peiu saate'ella.

Tõttas rõõmuga koduje. –
Lille peitis laadikuie,
pani alla pääaluse,
ärgates avasi karbi:
oli lilli kuldalehti.

Sellest tundis suure peiu,
kes teda eile tantsitanud
maaseljalla vee vahella;
ega itkenud enambi.

*) karjane; paimendama –
karja hoidma. **)
kirikumõisas.
***) Issanda

Räikkö rähka

Too põrakas, Räikkö rähka,
viitas teeda vaenlasell
kõrge kaljude vahelta
sumuje sügise öölla.
Tegi nii hädassa hinge.

Küla põrmuksi põletid,
surmasivad rahva suure.
Üks oli onn põletamata.
see oli onni Räikkö raisa.

Tuli teise päeva õhtu. –
Tulid taas põgenejadki,
üksi sääalta, teine täältä,
hiilitelles, kuulatelles,
puida, põõsaiida pelates –
vennile veristetuile,
aheruile armasaille.

Räikkö onnisa lävella
vaatelekse, kuulaekse.
„Mida otsid, eidekene?“

„Otsin kullasta koduda,
leidsin söed vaid
suitselemas.“

Räikkö uksega lävella
tahvatuna, kartevana.

„Mida silmitsed ,sösari?“

„Vaatelen verista väitsa –
kas on velje, või on langu.“

Räikkö poega pingillasa,
silmad vetta veeretavad.

„Mis sa nutad, poega
noori?“

„Nutan rõõmsat ratsudani, –
kella leidsin kraavi veerest.“

Ruttas Räikkö kamberise,
uukas ukсед, riivis riivid,
ahju pingilla asetsi.

„Mis sa, tütreke, muretsed?“

„Meesta kaunist muretsen,
isa ilmale tuleva.“

Kuulus jo sosin salane
sisalikuna sisisi,
varsti vaona volksateli,
kuu pärast karuna karjus:
„Üks oli onn põletamata,
miks just onni Räikkö
raisa?“

Räikkö naine naisukene
sõna ilma see sõnasi:
„Viitas teeda vaenlaselle,
andis teada piilu paigad.“

Räikkö kõrgisti kärati:
„Nüüd sa va vares valetad:
või kas on nägija olnud?“

Naine valge vastaeli:
„Küllap on nägijaid kõrgeid
–
tähed tundsid, kuuke
kuulis.“

Ei enam Räikkö eitanudki,
õlad alla langesivad,
tundis enda ilmsi tulnud;

võttis kõie varna otsast,
astus pitki põrmanduda,
(säe puuttuu)
aluspalgi praksudessa.

Käändis veel lävella korra;
„Naine, anna ande'eksi –
kui tegin, sinule mõtlin.“

„Looja olgu armu andja.“

Uukas kinni onni ukse. –
Edisessa seisateli.
Siita siirdus õueteele.
Õuesta värava poole.
Väravalta kaevuteele.
Kaevuteelta kõrvetele.
Õö oli sünka silmisasa,
mure musta meelessasa.

Pöördis mees rajalla metsa,
nägi kuldase koduse,
arvas hääled harjunenud,

saunasta sinise suitsu,
karjakellusta kõlina,
kaevu vinnast vingatuse,
toa ukse uugatavat,
ema aitaje minevat.

Süda siskus, meeli süngus,
elu kaunis kangasteli,
inim-asklid õnnelikud
maa küürulla kõvalla.

Seisis pilgu, kaesi kaks,
metsa kõrbeje kadusi.